Розстріляна молодість

(Наш земляк-вінничанин Матвій Бронштейн: життя, смерть і квантова теорія гравітації)

За гремучую доблесть грядущих веков,
За высокое племя людей
Я лишился и чаши на пире отцов,
И веселья и чести своей.

Осип Мандельштам

- *У кожного народу у різні періоди історії - різні герої. Одні - мають за взірець Павлика Морозова, інші - Олега Кошового. На жаль, часто нам невідомі люди, які є Героями з великої літери. І буває, що волею випадку, з мороку забуття та нашого незнання, виринають постаті достойних, таких, які є гордістю нашої країни.*
- *Матвій Петрович Бронштейн маловідомий для пересічної особи науковець. В радянській енциклопедії написано: "...радянський фізик, доктор фізико-математичних наук". Мирська слава була особливо неласкава до людей, що зникли в тридяті та сорокові радянські роки.*
- *У двадцять дев'ять років Матвій Петрович став доктором фізико-математичних наук, у тридцять років його заарештували, в тридцять один — розстріляли. Таке коротке життя, але так багато досягнуто.*

На фото:

- Матвій та Ісидор;
- дідусь, Матвій, Ісидор та Михайлина

- *Матвій Петрович Бронштейн народився в 1906 році у Вінниці, в інтелігентній єврейській родині. Його батько був лікарем, з небагатої сім'ї, зміг закінчити гімназію, а пізніше - і медичний факультет Київського університету. Мати, Фані Моїсеївна, добра та делікатна жінка, виросла в традиційній, релігійній родині, освіти не отримала. Своє життя вона присвятила чоловікові та дітям.*
- *Батько був абсолютно байдужий до релігії. Атеїстичних переконань у нього не було, просто він цим не цікавився. Тому, в домашньому житті релігійні звичаї предків не демонстрували та не притримувалися їх.*
- *У Матвія був брат-близнюк Ісидор, з яким вони були завжди разом, та старша сестра Михайлина. В сім'ї царював культ обізнаності, батьки привчали дітей з дитинства до читання і на книги гроші не жаліли.*
- *Розміряне, а в дитячих спогадах «сіре і нудне», життя Бронштейнів було зруйновано в серпні 1914 р.*

- *З самого початку Першої світової війни батько, як лікар, був мобілізований до армії, повернувся він до родини лише через чотири роки. Матеріальне становище сім'ї значно погіршилось. І в 1915, Фаїна Моїсеївна скористалася тим, що чоловік мав вищу освіту та був учасником війни, зробила все, щоб переїхати за межу осідлості до Києва, до свого батька, який був управителем в будинку багатого купця.*

- *Михайлина навчалася в елітній жіночій гімназії, завдяки тому, що її батько був на фронті у діючій армії. Матвій же в державному навчальному закладі не навчався. У Вінниці для гімназії він був ще малий за віком (в той час гімназисти починали навчання у 12 років), а в Києві вступити до навчального закладу заважали декілька причин: процентна норма для дітей-євреїв, невеликий достаток сім'ї.*

- *За навчання в гімназії потрібно було викласти суму від 50 до 100 рублів на рік, на ті часи це були значні кошти, а в сім'ї було троє дітей. Вирішено, що Михайлина продовжить навчання в гімназії, а Матвій та Ісидор будуть вчитися вдома й іспити здадуть екстерном.*

- *Брати росли спокійними, любили читати. Вони читали з захопленням усе, що попадало до рук. З того часу пріоритети братів розійшлися: Матвію більше припала до душі фізика та астрономія, а Ісидор захопився архітектурою і містобудуванням.*

- *Дитинство Миті, як його називали в сім'ї, та Ісидора прийшлось на роки Першої світової війни, революції і громадянської війни. Шкільну програму близнюки пройшли самостійно. Вони навчилися самі отримувати знання з книг, практично «поселившись» в бібліотеці. Згодом хлопчики успішно складали екстерном іспити кожного року за два – три класи гімназії.*

Юний Броштейн дуже любив поезію і знав та цитував напам'ять безліч віршів, особливо любив твори Пушкіна і Блока. Він сам писав вірші. Читав не тільки російськомовну поезію, а німецьку англійську і французьку, при чому в оригіналі. Ставши дорослим, читав наукові праці навіть японською мовою.

Юний Матвій Броштейн

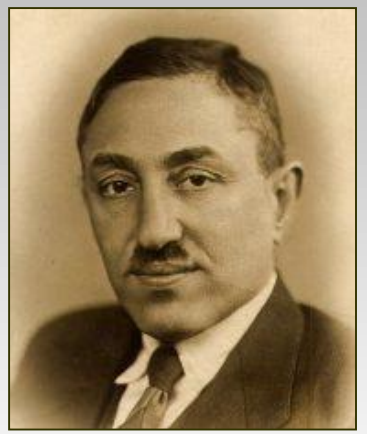
У 1923 році брати вступили до електротехнікуму, але через рік були змушені його залишити - заробітку батька не вистачало на утримання сім'ї. Вони пішли працювати на завод. В цей час Матвій з головою поринув у вивчення фізики.

- *Його перші кроки в цій науці направляв відомий радянський фізик Петро Савич Тартаковський. Матвій почав відвідувати гурток любителів фізики при університеті, що заснував та вів Тартаковський. Повністю гурток називався «Фізична секція київського студентського гуртка дослідників природи». Гурток готував студентів до наукової роботи.*
- *Матвій формально не мав навіть середньої освіти, але фактично вже володів знаннями та навиками для ведення наукової роботи. Він брав участь в роботі гуртка нарівні зі студентами університету.*
- *За допомогою Тартаковського він отримав можливість займатися в професорському залі університетської бібліотеки, де були чудові умови для роботи: свій стіл, на якому чекали залишені книги, і — важлива на ті часи обставина — в цьому залі було завжди тепло.*

Матвій, Михайлина та Ісидор Бронштейни

На фото:

Петро Савич Тартаковський

- *«Журнал Російського фізико-хімічного товариства» надрукував першу статтю Матвія Бронштейна* ***«Об одном следствии гипотезы световых квантов».*** *У той час ідею фотонів ще не сприймали навіть видатні фізики, включаючи Нільса Бора, а вісімнадцятирічний Матвій Бронштейн з Вінниці виявився в самій гущавині подій тодішньої фізики.*

- *Дев'ятнадцятирічним юнаком Матвій опублікував роботу, присвячену спектру рентгенівського випромінювання, що була опублікована у відомому на той час німецькому науковому фізичному журналі «Zeitschrift für Physik» .*

- *Бронштейн стає членом секції науковців при Київському окружному відділенні Союзу працівників освіти. Директор астрономічної обсерваторії і керівники фізичних семінарів високо оцінювали тодішню його роботу.*

- *У 1926 році юнак їде до Ленінграду, який в той час був науковою столицею СРСР, тут знаходилася Академія наук і основні інститути, та вступає на фізичний факультет Ленінградського університету.*

- *На фізфаці заговорили про нового студента, з яким побоювалися дискутувати викладачі, в якого за плечима були статті в європейських наукових журналах.*
- *Одночасно з навчанням на фізичному факультеті Матвій відвідував лекції з астрономії, бо захопився нею ще в Києві. Він близько заприятелював з молодими студентами-астрономами. Одним з його друзів був Віктор Амбарцумян, який в майбутньому став академіком і засновником радянської теоретичної астрофізики.*

На фото:

Л. Ландау,
Є. Каннегисер,
В. Амбарцумян,
Н. Каннегисер,
М. Бронштейн

У той час великою популярністю в університеті користувався студентський колектив «Джаз-банд». Його учасники розігрували жартівливі мініатюри та скетчі зі студентського життя, влаштовували вечори поезії, різні семінари.

крайній зліва
М. Бронштейн

Засновниками цього колективу були фанатично закохані в фізику студенти, майбутні академіки, вчені, які прославили радянську науку: Лев Ландау (Дау), Дмитро Іваненко (Дімус) і Георгій Гамов (Джоні), які називали себе «мушкетерами». З ними здружився і Матвій, якого вони прийняли в свою компанію, іменуючи «Абатом».

- *Особливо міцна дружба зав'язалася у Матвія з Львом Ландау. Результатом їх співпраці стала робота «Другий закон термодинаміки і Всесвіт», яку в 1933 році опублікував один з німецьких фізичних журналів. Також друзі спільно створили підручник із теоретичної фізики.*
- *У 1930 році Матвій Бронштейн закінчив фізфак і з того ж року став працювати в ЛФТІ (Ленінградський фізико-технічний інститут) у теоретичному відділі під керівництвом Ігоря Васильовича Курчатова.*
- *Перший рік роботи в інституті для Матвія почався з квантів, а завершився – теорією відносності. Наукові інтереси Бронштейна охоплювали всю фундаментальну фізику.*

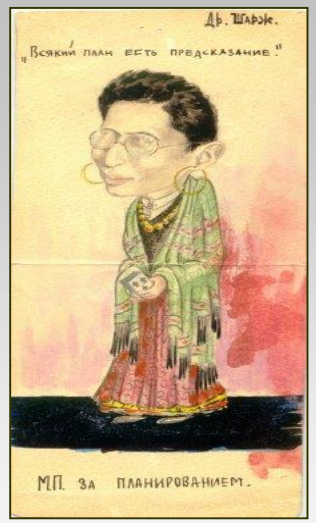

- *Ще під час навчання в університеті, він отримав результати досліджень з астрофізики та став одним з авторів співвідношення Хопфа-Бронштейна. Згодом, після відновлення в 1934 році вчених ступенів (були скасовані в 1917 р.), за ці дослідження Бронштейну було присвоєно кандидатський ступінь без захисту.*
- *Першим великим науковим зібранням, в якому брав участь молодий вчений, був Всесоюзний з'їзд фізиків, що проводився Російською асоціацією фізиків в 1930 році в Одесі.*
- *Важливою подією в радянській ядерній фізиці була перша Всесоюзна ядерна конференція. На ній Матвій Петрович був не тільки слухачем: доповідь Бронштейна «Космологічні проблеми» стала головним його внеском в науку.*

Замальовки-шаржі на учасника Першої ядерної конференції в Ленінграді та Першої Всесоюзної конференції з планування науки Матвія Петровича Бронштейна

It is very to most these ghosts in this picture. Thanks for letting me have it
Best wishes
Lamb Tide
February 28, 1988

ХАРЬКОВСКИЙ
РАБОЧИЙ
ОРГАН ХАРЬКОВСКОГО ГОРОДСКОГО КОМИТЕТА КП(б)У И ГОРСОВЕТА
№ 109 ВОСКРЕСЕНЬЕ, 20 МАЯ 1934 ГОДА
СОСТАВ РАЙОННЫХ КОМИССИЙ ПО ЧИСТКЕ

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ФИЗИКОВ

Делегат международной конференции по физике, известный ученый, проф. НИЛЬС БОР, беседует с сотрудниками Украинского физико-технического института. На фото (слева направо) — Ландау, проф. Бор, Розенфельд, Бронштейн.

- *«Делегат міжнародної конференції з фізики, відомий учений, проф. НІЛЬС БОР розмовляє зі співробітниками Українського фізико-технічного інституту. На фото (зліва направо) — Ландау, проф. Бор, Розенфельд, Бронштейн» - такий підпис стоїть під фотогравюрою газети «Харьковский рабочий» від 20 травня 1934 року, де розміщено кілька матеріалів про Міжнародну Конференцію з теоретичної фізики.*

- *Конференція проходила в Харкові, тодішній столиці України. Молоді фізики говорили, що після Кембриджського періоду розвитку фізики, настає Харківський період і на це були вагомі причини. Але вже через три роки «молода» фізична столиця була розгромлена. Багато молодих вчених було заарештовано, інші відійшли у небуття в тюрмах або на засланні. Лише деяким пощастило вижити.*

- *Матвій Петрович Бронштейн — унікальна фігура в історії фізики. Свої цінні дослідження він виконав всього за одинадцять (!) років наукової діяльності, одночасно встигнувши проявити себе як геніальний фізик, прекрасний педагог, успішний письменник.*
- *Своє головне покликання Матвій Бронштейн знайшов в науці. За короткий термін, відведений йому долею, ним було виконано понад тридцять досліджень, що вражають глибиною проникнення в суть явищ. Це роботи з космології, теорії напівпровідників, фізики атомного ядра, квантової теорії гравітації.*
- *Розробками в галузі фізичної космології Матвій Петрович займався в 1936 році, але довести їх до кінця він не встиг - через рік його заарештували. І тільки через 30 років про нього згадав академік Я. Б. Зельдович. У книзі «Релятивістська астрофізика» він детально розповів про надзвичайно цікаві ідеї Бронштейна, про їх значення для досліджень фізичних явищ в космосі і донині.*

Матвій Петрович з батьками, сестрою та племінником

На фото:

М. Бронштейн на лекції

В один прекрасный день я все долги отдам,
Все письма напишу, на все звонки отвечу,
Все дыры зачиню и все работы сдам —
И медленно пойду к тебе навстречу.
Там будет мост — дорога из дорог —
Цветущая большими фонарями,
И на перилах снег.
И кто бы думать мог?
Зима и тишина и звездный хор над нами!
(Лидия Чуковская)

Ці вірші написала Лідія Корніївна Чуковська, донька відомого радянського письменника Корнія Чуковського, дружина Матвія Бронштейна, через десять років після смерті чоловіка.

Її батько, Корній Чуковський, був всесоюзним улюбленцем, її ж ім'я – було під забороною. У 1926 році вона була у засланні, в 1938-м - був розстріляний її чоловік. Але жінка не зрадила своїм переконанням – була відомою правозахисницею, дружила з тими, хто був в опалі: Бродським і Ахматовою, захищала Сахарова і Пастернака, писала книги про в'язнів застінків НКВС.

Вони познайомилися у 1931 році, коли Лідія Корніївна була ще одружена та вагітна. Чуковська розійшлась з чоловіком у 1934 році, забравши маленьку доньку. Через деякий час, давно закоханий в неї Бронштейн, зробив пропозицію і вони одружилися. Їм судилося прожити разом всього два роки, але все життя жінка продовжувала боротися: спочатку за звільнення чоловіка, потім – хоч за крихту відомостей про нього самого або про його могилу, ще пізніше – за відновлення доброго імені.

Блискучий ерудит Корній Чуковський так характеризував Матвія Бронштейна: «Він був блискучий співбесідник, ерудиція його здавалася неосяжною. Англійську, давньо-грецьку, французьку літературу він знав так само добре, як і російську. В ньому було щось від пушкінського Моцарта — кипучий, життєрадісний, чарівний розум. Про нього як про фізика я судити не можу, але я бачив, з якою пошаною відносилися до нього фахівці-вчені, яким благоговінням оточено його ім'я серед студентської молоді. Академік Іоффе, академік С. І. Вавілов говорили про нього, як про людину з великим майбутнім».

- *Йому пророкували славу Льва Ландау, але розстріляли в 31 рік. Геніальний фізик Матвій Бронштейн відмовився писати в своїй книзі, що італієць Марконі вкрав винахід радіо в російського вченого Попова, ця історія про Попова і Марконі стала непрямою причиною загибелі Матвія. Втрату Матвія Бронштейна для світової науки вважають катастрофою – так, як би 31-річним загинув Альберт Ейнштейн.*

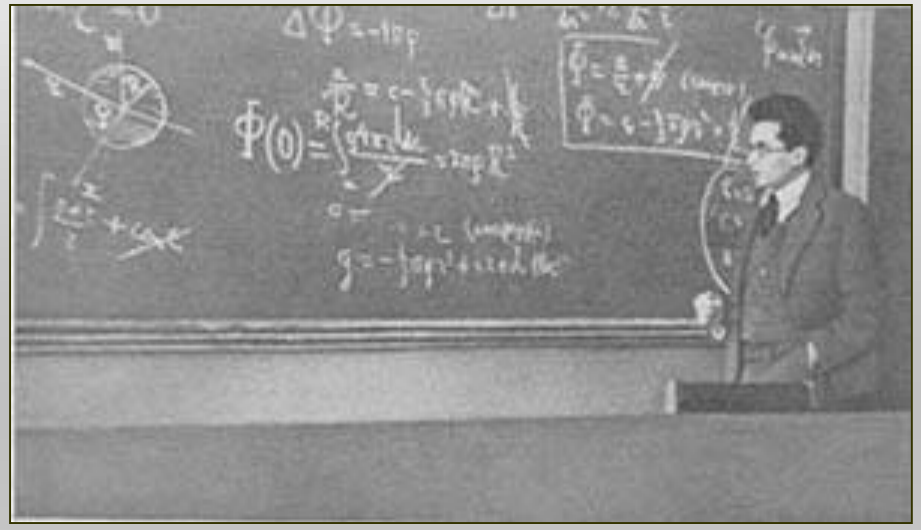
- *Як відзначали Самуїл Маршак і Корній Чуковський, Матвій Бронштейн винайшов нові інструменти для популяризації науки. Про найскладніше він розповідав не лише просто і цікаво, але і з пристрастю і поетичністю, як науковий детектив, як роман з таємницею та пригодами.*

- *Високої думки про зятя був Корній Іванович. Йому належать слова: «Якщо б вся наша цивілізація загинула — Бронштейн один власними силами міг би відновити енциклопедію від А до Я».*

Матвій Бронштейн є автором науково-популярних книг з фізики «Будова речовини» і «Атоми, електрони і ядра», а також спеціально написаних для дітей чудових книг «Сонячна речовина», «Промені Ікс» і «Винахідники радіотелеграфу».

- *У лекціях Бронштейна, статтях і книгах, про які досі говорять із захопленням, науковий потенціал з'єднувався з даром слова. Йому подобалося втілювати думки та власні відчуття в тексти лекцій, книг. Тому Матвій із задоволенням займався викладанням в інституті та популяризацією науки на сторінках книг.*

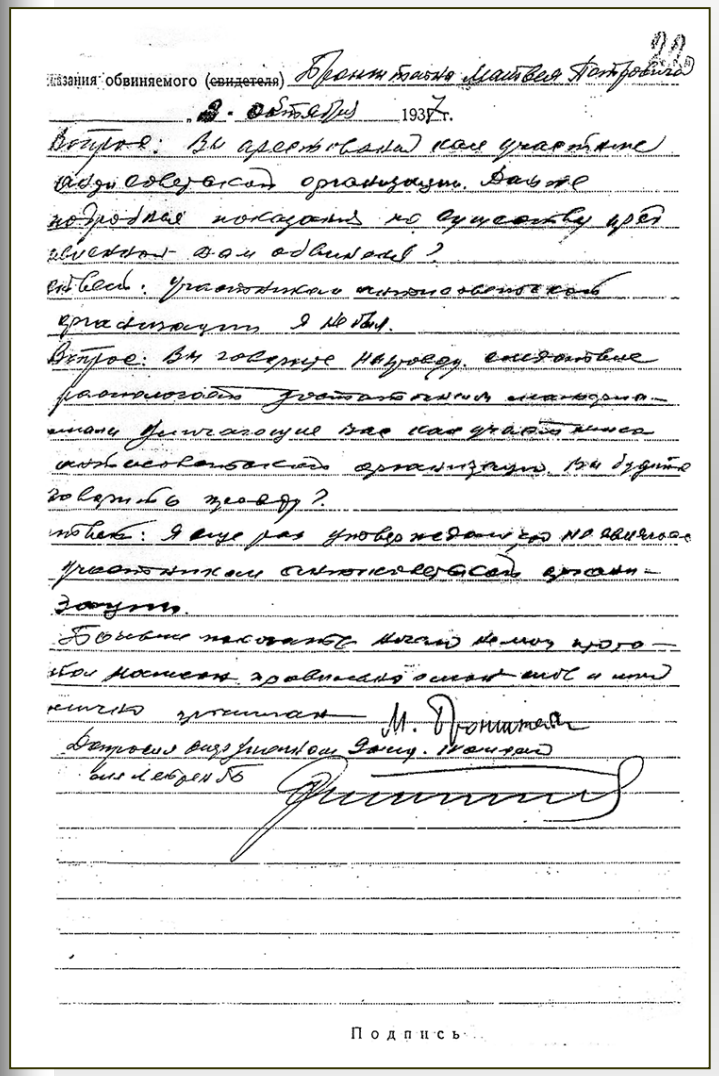
- *Його дружина, Лідія Корніївна Чуковська, що працювала в ленінградському дитячому видавництві, редагувала всі його дитячі науково-художні книги. А головним редактором цих книг був С. Я. Маршак. Ці повісті оптимістичні, написані дуже живо, з елементами гумору, вони легко читаються як дітьми, так і дорослими. Сюжети Матвія Бронштейна поступово розвиваються в часі: одне наукове відкриття неодмінно виходить з іншого, колегами виявляються і учені, які дійсно працювали пліч-о-пліч, і ті, чия наукова робота була відділена століттями.*

- *Вночі з 31 липня на 1 серпня 1937 року в квартирі Лідії та Матвія в Ленінграді стався обшук. Матвія Петровича не було вдома, він виїхав на лікування до Кисловодська, а по дорозі на Кавказ заїхав до Києва відвідати батьків. Лідія не змогла з ним поїхати, бо заслабла донька.*
- *Після обшуку Лідія Корніївна кинулася шукати надійну людину, яка змогла би терміново поїхати в Київ та повідомити чоловікові про загрозу арешту і умовити його негайно сховатися в надійному місці. На жаль, було літо, і близькі друзі відпочивали невідомо де. Пошуки такої людини затягнулися, час було втрачено, і уникнути трагічних наслідків було вже неможливо.*
- *Бронштейна було заарештовано 6 серпня 1937 р. в квартирі батьків та етаповано до Ленінграда. У телеграмі з Києва Лідії Чуковській батьки писали: «Митя затримався на невизначений час тчк З'ясовуйте обставини. Бронштейни».*

- *За Бронштейна заступилися видатні радянські вчені — І. Є. Тамм, В. О. Фок, Л. І. Мандельштам, С. І. Вавілов, А. Ф. Іоффе, а також літератори С. Я. Маршак та К. І. Чуковський. Проте всі зусилля не тільки допомогти Бронштейну, але хоч що-небудь довідатися про його долю, не дали ніякого результату.*

- *Лідія Чуковськая носила передачі чоловікові до в'язниці: «Февраль 1938. Деревянное окошко на Шпалерной, куда я, согнувшись в три погибели, сказала: «Бронштейн, Матвей Петрович» и протянула деньги, - ответило мне сверху густым голосом: «Выбыл!» , и человек, чье лицо помещалось на недоступной для посетителя высоте, локтем и животом отодвинул мою руку с деньгами».*
- *У тій же скорботній черзі стояла Анна Ахматова, яка носила передачі синові. Вони познайомилися й подружилися, і дружба ця продовжувалася до самої смерті Анни Андріївни.*
- *Для Бронштейна перебування у ленінградській в'язниці розтягнулося на півроку. Він знаходився в приміщенні, розрахованому на 16 чоловік, та людей там було майже в 10 разів більше. Про це розповів Борис Велікин, інженер Кіровського заводу, який потрапив до камери в грудні 1937 року, але уцілів в Гулазі і дожив до 1990-х років.*
- *Звинувачення, вигадані слідчими, в камері не обговорювалися. Захищаючи себе від абсурду обвинувачень, в'язні, якщо для цього в них були сили, говорили про роботу, про літературу, про кіно, читали лекції. Матвію Бронштейну за його лекції не раз доставались оплески, він розповідав про історичних осіб, читав вірші.*
- *В той час він ще він ще сподівався, що абсурд звинувачення розсіється.*

Протокол першого допиту М. П. Бронштейна

Показания обвиняемого (~~свидетеля~~) Бронштейна Матвея Петровича

2 октября 1937 г.

Вопрос: Вы арестованы как участник антисоветской организации. Дайте подробные показания по существу предъявленного Вам обвинения.

Ответ: Участником антисоветской организации я не был.

Вопрос: Вы говорите неправду. Следствие располагает достаточными материалами, уличающими Вас как участника антисоветской организации. Вы будете говорить правду?

Ответ: Я еще раз утверждаю, что не являлся участником антисоветской организации.

Больше показать ничего не могу, протокол написан правильно с моих слов и мне лично прочитан. М. Бронштейн

Допросил оперуполномоченный 9 отд. IV отдела Мл. лейтенант ГБ [Подпись неразборчиво]

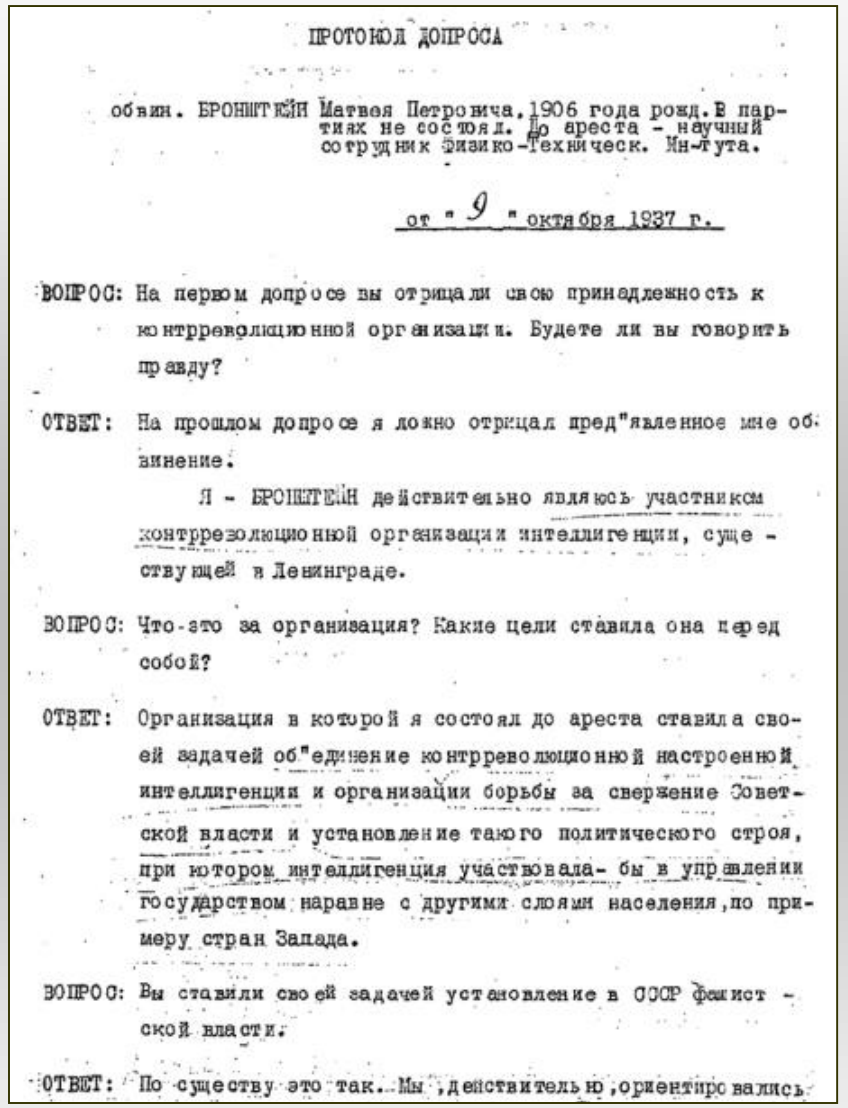
Подпись

- *Микола Заболоцький, відомий радянський поет, чию «справу» вели ті ж слідчі, що і «справу» Бронштейна, розповідав про тортури, що змушували людей обмовляти себе.*

- *Через сім днів після першого допиту – другий, це звичайна тактика так званого «конвеєра»: безперервні допити, катування, позбавлення сну. За цей час будь-кого можна довести до божевілля, смерті або такого стану, в якому обвинувачений підписував протокол допиту, складений слідчим.*

- *Спочатку Матвія викликали до слідчих нечасто і ненадовго. Повертався в камеру він зі слідами побоїв на тілі, але поводився стійко, не скаржився, не втрачав надію на допомогу друзів, відомих фізиків. Однак до кінця слідства допити ставали частішими і відрізнялися особливою жорстокістю. В останній раз він був відсутній три доби, після чого його, понівеченого та напівживого, принесли на руках і кинули до камери. Прийшовши до тями, він, за свідченням сусіда, довго перебував у стані сильного розпачу, нарікаючи, що не витримав тортур і обмовив себе.*

- *Кати отримали зізнання в тому, чого не було:*
«Я – Бронштейн дійсно є учасником контрреволюційної організації інтелигенції, яка діє в Ленінграді...»

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвин. БРОНШТЕЙН Матвея Петровича, 1906 года рожд. В партиях не состоял. До ареста - научный сотрудник Физико-Технический. Ин-тута.

от "9" октября 1937 г.

ВОПРОС: На первом допросе вы отрицали свою принадлежность к контрреволюционной организации. Будете ли вы говорить правду?

ОТВЕТ: На прошлом допросе я ложно отрицал пред"явленное мне обвинение.

Я - БРОНШТЕЙН действительно являюсь участником контрреволюционной организации интеллигенции, существующей в Ленинграде.

ВОПРОС: Что-это за организация? Какие цели ставила она перед собой?

ОТВЕТ: Организация в которой я состоял до ареста ставила своей задачей об"единение контрреволюционно настроенной интеллигенции и организации борьбы за свержение Советской власти и установление такого политического строя, при котором интеллигенция участвовала- бы в управлении государством наравне с другими слоями населения, по примеру стран Запада.

ВОПРОС: Вы ставили своей задачей установление в СССР фашистской власти.

ОТВЕТ: По существу это так. Мы, действительно, ориентировались

На фото:
протокол зізнання
М. П. Бронштейна

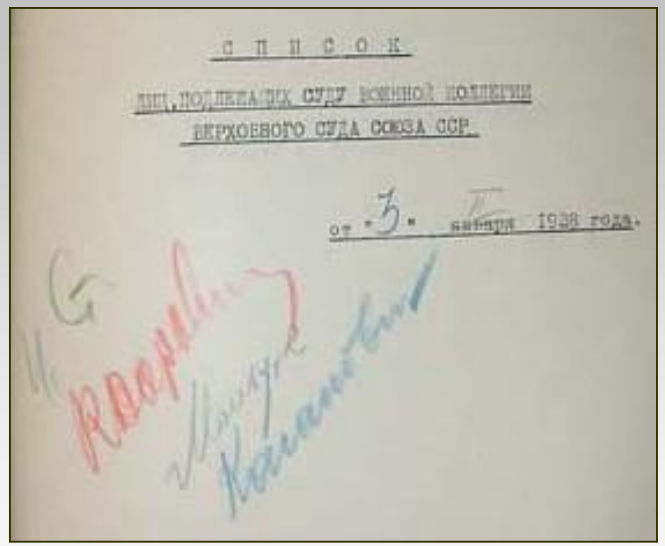
«Самый худой суд — ничто перед всесильным сапогом, отбивающим внутренности, бьющим не до смерти, а до потери человеческого облика. Не жизнь себе зарабатывали подсудимые страшных процессов, а право поскорей умереть… М. П. Бронштейн дал свою подпись. В какой момент забытья или галлюцинации? Судя по дате ареста и дате, когда он подписал смертную казнь себе, он сопротивлялся — долго. Она не совсем похожа на его подпись, но даже если это он, то это уже все равно не совсем он или даже совсем не он…Экспертиза подтвердила: да, это он подписал, его подпись. Он? Может быть, он, то есть его рука. Но был ли он тогда — он…».

Лідія Чуковська «Прочерк»

Останнє фото
Матвія Бронштейна

- *18 лютого 1938 р. відбувся суд, який тривав **20** хвилин. Матвій Броштейн був засуджений до «вищої міри кримінального покарання – розстрілу». Його розстріляли того ж дня, через **15** хвилин після оголошення вироку і поховали в невідомій нікому загальній ямі.*
- *Він був розстріляний за звинуваченням в «активній участі в контрреволюційній фашистській терористичній організації» (стаття 58, пп.8, 11). Ще **3 лютого 1938** року, за **два тижні до так званого «суду»**, призвіще Броштейна було внесено до сталінського розстрільного списку, так званий «Список по Ленінградській області». Підписали його особисто Сталін, Ворошилов, Молотов, Каганович.*

СПИСОК

ЛИЦ, ПОДЛЕЖАЩИХ СУДУ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ

ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

от «3» января 1938 года.

На фото:
сторінка розстрільного списку, за яким був розстріляний талановитий фізик, з підписами Сталіна, Ворошилова, Молотова, Кагановича

- *Дружині Лідії, вже після страти чоловіка, було оголошено, що його вирок - десять років далеких таборів без права листування і повна конфіскація майна. Вона й не здогадувалася, що це формулювання означало: негайний розстріл.*
- *Після арешту Матвія за нею приходили, як за членом сім'ї «ворога народу», але Чуковській фантастично «пощастило». Документи на її арешт були оформлені, але жінка вже виїхала з Ленінграду до Москви, потім жила в Києві у батьків Матвія і енкаведисти не розшуками її.*
- *Корній Чуковський, після двох років ходіння по інстанціях, лише в кінці 1939 року дізнався про те, що зятя вже давно немає серед живих.*

РСФСР

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

II-А № 935658

Гр. Бронштейн Матвей Петрович

умер (а) 18.II.1938 г. Ленинградского военного округа девятого февраля тысяча девятьсот тридцать восьмого года

возраст 1906 г.

Причина смерти —

о чём в книге записей актов гражданского состояния о смерти 19 37 года января месяца 12 числа произведена соответствующая запись за № 27

Место смерти: город, селение —

район — область, край,

республика —

Место регистрации: Выборгский р-он г. Москвы

Выдано 17 января 1937 г.

Начальник бюро записей актов гражданского состояния

Місце поховання Матвія Бронштейна невідоме.

- *Після XX З'їзду КПРС, в 1957 році, Лідії Чуковській вдалося отримати офіційну довідку про «посмертну реабілітацію» Матвія Бронштейна «за відсутністю складу злочину».*

- *Двадцять років після смерті М. П. Бронштейна його призвіще публічно не вимовлялося. Як тільки почалася реабілітація жертв політичних репресій в СРСР, Л. Ландау допомагав Лідії Корнїївні всім чим міг: написав листа-прохання в прокуратуру на підтримку встановлення справедливості щодо надуманих звинувачень проти Матвія Бронштейна та передмову до першого перевидання «Сонячного речовини».*

- *Попереду Матвія Бронштейна ще чекало багато справ. Були незакінчені рукописи книг, нові теми досліджень, мрії про щасливе сімейне життя.*

- *Він пішов з життя зовсім молодим, не вичерпавши своїх творчих сил, задумів, безмежних можливостей, якими його щедрого обдарувала природа.*

- *Батьки Матвія Бронштейна ненадовго пережили свого сина. Їх доля була не менш трагічна. У 1941 році вони були евакуйовані з Києва. Дорогою Ісидор з батьками застрягли на залізничній станції Мірськ, де заразилися на висипний тиф. Санітари виявили їх у непритомному стані, але ще живих. Літніх людей залишили помирати просто на платформі, а молодого Ісидора відвезли в тифозний барак, де йому судилося вижити.*

- *Звістка про загибель геніального фізика-теоретика Матвія Бронштейна, видатного популяризатора науки, письменника, якому віщували зоряне майбутнє, потрясла всіх, кому пощастило знати його. Через роки нобелівський лауреат академік Ж. І. Алферов в листі до доньки вдови Матвія Петровича писав:* ***«Серед втрат, понесених інститутом і наукою, вбивство Матвія Петровича Бронштейна є одне з найтрагічніших і нескінченно важких. Ми втратили не просто чудового ученого, письменника, людину, ми втратили для країни майбутнє цілої галузі науки».*** *Академік мав на увазі фізичну космологію, оскільки молодий фізик, один з перших в радянській науці, став займатися дослідженнями в цій галузі, створивши оригінальну теорію, що пояснила деякі важливі фізичні явища у Всесвіті.*

- *Матвій Петрович професійно працював і у фізиці мікросвіту і у фізиці всесвіту. І він, мабуть, перший зрозумів, що існують вузлові проблеми, в яких потрібні і кванти, і гравітація.*

- *Вчений зробив свій висновок: «Устранение связанных с этим логических противоречий требует радикальной перестройки теории, а может быть, и отказа от обычных представлений о пространстве и времени и замены их какими-то гораздо более глубокими и лишенными наглядности понятиями».*

- *В статті «Люди и судьбы» Лідія Корніївна пише: «Через багато десятиліть я запитала одного молодого фізика, який вивчає спадщину Бронштейна: спробуйте пояснити мені, що зробив Матвій Петрович в науці?... Привожу його відповідь. «Ви запитуєте: чи багато що встиг зробити Матвій Петрович Бронштейн? Навіть якщо нашвидку поглянути на перелік його власних робіт... список тих вчених, в чиїй освіті він зіграв істотну роль, стає ясно, що за своє тридцятирічне життя встиг він зробити багато що. Хто може передбачити, наприклад, якою була б доля квантової гравітації, якби досягнутий М.П. Бронштейном ще в тридцяті роки рівень проникнення в цю проблему не довелось би досягати по новому через декілька десятиліть? І якби цей рівень став всього лише відправною крапкою, всього лише початком, який продовжив би своїми працями сам Матвій Петрович?»*

Куда они бросили тело твое? В люк?
Где расстреливали? В подвале?
Слышал ли ты звук
Выстрела? Нет, едва ли.
Выстрел в затылок милосерд:
Вдребезги память. Вспомнил ли ты тот рассвет? Нет.
Торопился падать.

- *Лідія Корніївна, до кінця своїх днів була вірна пам'яті чоловіка, довгий час вона вела пошуки місця його поховання. Згодом стало відомо, що тіла розстріляних ув'язнених звозилися на територію таборів, прихованих під назвою «Полігон для учбових стрільбищ», які знаходилися під Ленінградом, недалеко від станції Левашово.*

- *У 1995 році, за рік до своєї смерті, Лідія Корніївна Чуковська встановила пам'ятник Матвію Петровичу на Меморіальному кладовищі «Левашівська пустинь». Тоді ж вона передала частину Державної премії за книгу «Записки про Анну Ахматову» на благоустрій кладовища.*

- *Роботи по космології — це лише частина наукової спадщини Бронштейна. Відомий він і класичними роботами в області релятивістської квантової теорії, астрофізики, теорії гравітації, працею про неможливість спонтанного розпаду фотона, яка обґрунтувала факт розширення Всесвіту.*

- *Найважливішим вкладом в науку є перше глибоке дослідження проблеми квантування гравітації — одна з суттєвіших для сучасної фундаментальної фізики.*

- *На зустрічі з абітурієнтами у 2013 році ректор Санкт-Петербургського політехнічного університету відмітив: «Думаю, кожен з вас знає такі імена, як Петро Леонідович Капіца, Микола Миколайович Семенов – нобелівські лауреати, і ми гордимося ними! – Абрам Федорович Іоффе, Ігор Васильович Курчатов, Матвій Петрович Бронштейн, Яків Ілліч Френкель, Юлій Борисович Харитон!».*

- *Автобіографічна повість Лідії Чуковської «Прочерк», що має ще одну назву «Митина книга», присвячена Матвію Бронштейну, вийшла після її смерті в 2001 році.*

- *В грудні 2009 р. в Москві пройшла міжнародна конференція «Идеи Сахарова сегодня». В доповіді Б. Альтшулера був розділ: «...Теоротдел, Матвей Бронштейн, квантовая гравитация и сталинские чистки».*

- *Одним з тих, хто відкрив для нас ім'я забутого та сплюндрованого генія, є фізик, письменник, історик Геннадій Горєлік, що так написав про свого героя: «я...вже встиг розгледіти яскраву обдарованість Матвія Бронштейна в науці, літературі і людяності і гостро відчував втрату, яка спіткала людство в той день в серпні 1937 року, коли цей 30-річний чоловік був вирваний з життя».*

- *Г. Горєлік, як фізик та як письменник, вивчав життя та наукову спадщину М. П. Бронштейна. Ним написано кілька книг, багато статей, присвячених Матвію Петровичу.*

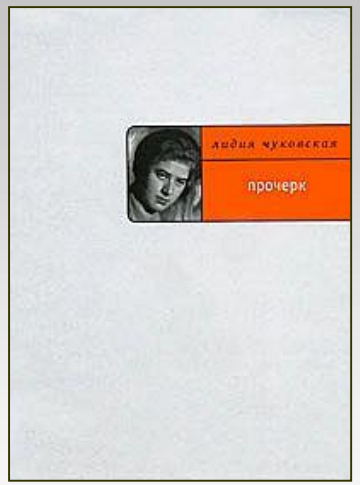
- *Через 80 років після «зникнення» Матвія Бронштейна в Італії видано англійський переклад російської статті про роботу М. Бронштейна з теоретичної фізики. Цю роботу обговорювали в Копенгагені в Інституті Нільса Бора.*

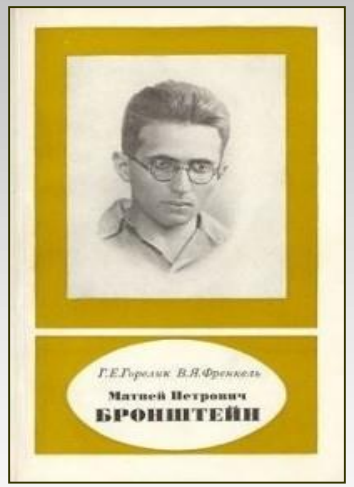
- *В Санкт-Петербурзі, в листопаді 2006 року, відбувся семінар з квантової гравітації і космології, присвячений 100-річчю М. П. Бронштейна*

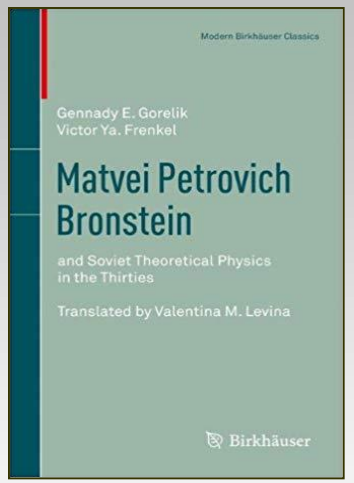
- *В Москві вийшло зібрання, в яке ввійшли три повісті М.Бронштейна про науку, а також «Життя і доля Матвія Бронштейна та Лідії Чуковської». Ця збірка стала лауреатом премії науково-популярних книг «Просвітитель» за 2017 рік.*

На фото: книги про М. П. Бронштейна

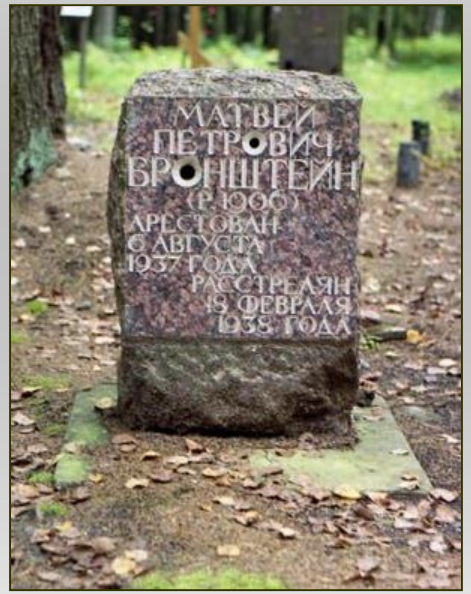

- *Лідія Корніївна писала: «...я хотіла і хочу побачити плиту з написом: «Матвій Петрович Бронштейн». Без сліду, без імені не повинна людина зникати. Без дерева або каменя. Без слова. Могила Бронштейна – це пам'ятник його життю, квітучій думці, і звинувачення вбивцям, що обірвали його життя і думку ... Всі ми – живі пам'ятники тим, хто нами втрачений. Ось чому я пишу. Щоб заразити інших своєю пам'яттю...».*

Пам'ятник М.П.Бронштейну на кладовищі «Левашівська пустинь»

Табличка «Останньої адреси» пам'яті Матвія Бронштейна на будинку, де він жив з Лідією Чуковською

- *Наукові праці та науково-популярні книги М. П. Бронштейна високо досі цінуються на території колишнього СРСР та за кордоном. Але його ім'я майже не відоме у нас, у Вінниці - рідному місті Матвія Петровича.*

  Ми маємо надію, що подана інформація допоможе вінничанам відкрити для себе особистість ще одного нашого великого земляка – МАТВІЯ ПЕТРОВИЧА БРОНШТЕЙНА!

Використанні електронні джерела

- Альтшулер, Б. Л. Андрей Сахаров как физик во всех сферах своей деятельности. Доклад на Четвертой сахаровской конференции по физике, ФИАН, 18-23 мая 2009 г. [Электронный ресурс] / Б. Л. Альтшулер // веб-сайт «Сахаровский центр». – Режим доступа: http://www.sakharov-center.ru/asfconf2009/node/17 . – Дата просмотра 26.08.2018. – Загол. с экрана.

- Бондарь-Терещенко, Игорь Галилей из Киева [Электронный ресурс] / Игорь Бондарь-Терещенко // веб-сайт «Издательство CORPUS ». – Режим доступа: https://www.corpus.ru/press/bronshtejn-solnechnoe-veshhestvo-snob.htm . – Дата просмотра 6.09.2018. – Загол. с экрана.

- Бронштейн Матвій Петрович [Електронний ресурс] // веб-сайт «ВікіпедіЯ». – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бронштейн_Матвій_Петрович. – Дата перегляду 6.09.2018. – Назва з екрану.

- Горелик, Геннадий 2 декабря — 111 лет со дня рождения Матвея Бронштейна [Электронный ресурс] / Геннадий Горелик // веб-сайт «Сноб». – Режим доступа: https://snob.ru/profile/30651/blog/131936 . – Дата просмотра 6.09.2018. – Загол. с экрана.

- Горелик, Геннадий GLORIA MUNDI Лидия Чуковская и Матвей Бронштейн [Электронный ресурс] / Геннадий Горелик // веб-сайт «narod.ru». – Режим доступу: http://ggorelik.narod.ru/Gloria/Gloria_W.htm . – Дата просмотра 6.09.2018. – Загол. с экрана.

- Горелик, Геннадий Неэлементарные истории советской физики: 1934, 1944, 1949,…, 2016 [Электронный ресурс] / Геннадий Горелик // веб-сайт «Семь искусств». – Режим доступа: http://7i.7iskusstv.com/2017-nomer6-gorelik/ . – Дата просмотра 26.09.2018. – Загол. с экрана.

- День открытых дверей [Электронный ресурс] // веб-сайт «Политех Санкт- Петербургский политехнический университет». – Режим доступа: https://www.spbstu.ru/media/news/studencheskaya_zhizn/den_otkrytykh_dverey_2013/?sphrase_id=659931%20 . – Дата просмотра 23.09.2018. – Загол. с экрана

- Квон, Дмитрий Физики и вурдалаки. Что объединяет научно-популярные книги Бронштейна и детективы Конан Дойла [Электронный ресурс] / Дмитрий Квон // веб-сайт газета «Независимая». – Режим доступа: http://www.ng.ru/science/2016-12-14/15_6884_bronsteine.html . – Дата просмотра 6.09.2018 . – Загол. с экрана

- Кучерская, Майя Какие научно-популярные книги стали лучшими в 2017 году [Электронный ресурс] / Майя Кучерская // веб-сайт «Ведомости Специальный проект». – Режим доступа: https://www.vedomosti.ru/lifestyle/articles/2017/11/20/742309-nauchno-populyarnie-knigi-luchshimi . – Дата просмотра 16.09.2018. – Загол. с экрана.

- Лурье, Эрлена А разлюбить я не могу… [Электронный ресурс] / Эрлена Лурье // веб-сайт «Александр Исаевич Солженицын». – Режим доступа: http://www.solzhenitsyn.ru/zhizn_soljzenizina/otdelnie_materiali/index.php?ELEMENT_ID=1556. – Дата просмотра 6.09.2018 . – Загол. с экрана.

- Матфатов, Олег Матвей Бронштейн: жизнь, смерть и квантовая гравитация [Электронный ресурс] / Олег Матфатов // веб-сайт «NEWTONEW». – Режим доступа: https://newtonew.com/culture/matvey-bronshteyn-zhizn-smert-i-kvantovaya-gravitaciya . – Дата просмотра 7.09.2018. – Загол. с экрана.

- Бронштейн, Матвей «Солнечное вещество» [Электронный ресурс] // веб-сайт «Издательство CORPUS». – Режим доступу: https://www.corpus.ru/products/matvej-bronshtejn-solnechnoe-veshhestvo.htm . – Дата просмотра 17.09.2018. – Загол. с экрана.

- Рощина, Екатерина Любовь и память Лидии Корнеевны Чуковской [Электронный ресурс] / Екатерина Рощина// веб-сайт «Минский курьер». - Режим доступу: http://mk.by/2017/04/07/162365/ . – Дата просмотра 17.09.2018. – Загол. с экрана.

- Соколовская, Ольга Голос, кричащий от боли [Электронный ресурс] / Ольга Соколовская // веб-сайт «Загадки истории». – Режим доступу: http://zagadki-istorii.ru/jenshina-113.html . – Дата просмотра 17.09.2018 . – Загол. с экрана.

Дякуємо за увагу!

Матеріал зібрала та впорядкувала
Бондар О. І., бібліотекар І кат.
Науково-технічна бібліотека
Вінницького національного технічного університету.
library@vntu.edu.ua